

ПРО РУКОПИСНЕ КНИГОТВОРЕННЯ В РУСІ-УКРАЇНІ

Актуальність означеної проблеми визначається тим, що в умовах реформування української школи перед педагогічними закладами вищої освіти ставляться вимоги щодо вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкових класів у цілому та до навчання письма зокрема.

Дослідження агістранта *и* в Русі-Україні стає також актуальним в контексті прийняття Закону України “Про функціонування української мови як державної” (2019 рік). Реалізація цього Закону сприятиме розвитку українського книговидання.

Вивчено питання про найважливіші пам'ятки церковнослов'янської мови і пам'ятки української редакції (перекладна й оригінальна література та літописи).

Подано методичні рекомендації щодо опрацювання названої теми в педагогічних ЗВО в процесі засвоєння курсу “Методика навчання письма” та в початковій школі.

Ключові слова: педагогічні заклади вищої освіти, підготовка майбутніх учителів початкової школи, методика навчання письма, рукописне агістранта *и* в Русі-Україні, пам'ятки церковнослов'янської мови, кириличні пам'ятки часів Русі-Україні, пам'ятки української редакції.

В умовах реформування української школи перед педагогічними закладами вищої освіти ставляться вимоги щодо вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи в цілому та до навчання письма зокрема [1; 10; 17].

У зв'язку з цим в “Освітньо-професійну програму підготовки бакалавра” (галузь знань – 01 Освіта, спеціальність – 013 Початкова освіта) введено навчальну дисципліну “Каліграфія з методикою навчання в початковій школі” (нова назва – “Методика навчання письма”).

Освітня програма з вищеназваного курсу передбачає вивчення розділу “Письмо в історичному аспекті”, в якому розглядаються питання про походження і розвиток писемності на українських землях; вплив літературної діяльності Кирила і Мефодія на давньоруське агістранта *и*; початки книжності в Русі-Україні тощо.

Дослідження означеної проблеми стає також актуальною в контексті прийняття Закону України “Про функціонування української мови як державної”, який 15 травня 2019 року був підписаний чинним Президентом України. Реалізація цього Закону сприятиме розвитку української культури, зокрема і українського агістранта *и*.

“Справжнє зацікавлення літературними пам'ятками і церковнослов'янською мовою почалося з добою слов'янського національного відродження (кінець XVIII – початок XIX ст.). У цей час вчені Німеччини, Австрії (з усіма слов'янськими країнами, що перебували в її складі), Росії (з більшою частиною України, що була під її пануванням) почали видавати знайдені в монастирях і книгозбірнях пам'ятки з коментарями і словниками, зайнялися дослідженням агістр походження і граматики церковнослов'янської мови як джерела інших слов'янських літературних мов. Найбільший внесок у цю справу зробили П. Шафарик, Ф. Челаковський (Чехія), Ян Колар, Я. Йордан, Е. Смоляр (Німеччина), С. Лінде, Й. Лелевель (Польща), Ю. Крижанич (Хорватія), О. Востоков, Ф. Буслаєв (Росія), В. Григорович, І. Срезневський, О. Бодянский (Україна) та багато інших. Наукові дослідження церковнослов'янської мови здійснювали: І. Огієнко, М. Возняк, О. Потебня, С. Грушевський та ін.” [3, с. 55].

У наш час означену проблему вивчали: В. Німчук, Г. Півторак, Ю. Шевельов, А. Майборода, М. Станівський, О. Леута; Л. Біленька-Свистович, І. Кирей, Н. Рибак та ін.

У статті “Про українознавчу функцію змісту дисципліни “Каліграфія з методикою навчання в початковій школі” нами висвітлено питання впливу літературної діяльності Кирила і Мефодія на розвиток давньоруської книжності. Йдеться про те, що “з іменами солунських просвітників пов'язується написання цілої низки творів, які відіграли велику роль у християнській просвіті слов'янських народів (у тому числі й наших предків)” [5, с. 136].

“Найперші пам'ятки церковнослов'янської мови, написані самим Кирилом і Мефодієм, до наших часів не збереглися. Вони були знищені після вигнання їх учнів з Моравії. Тому найдавніші з відомих пам'яток належать до X–XI століть” [15, с. 194; 3, с. 40].

Потребує детальнішого вивчення питання про найважливіші пам'ятки часів Русі-України, зокрема пам'ятки церковнослов'янської мови і пам'ятки української редакції (перекладна й оригінальна література та літописи).

Мета статті – розкрити окремі аспекти проблеми творення рукописних книг в Русі-Україні, а також дати методичні рекомендації щодо вивчення названої теми в педагогічних закладах вищої освіти в процесі засвоєння курсу “Методика навчання письма”.

Книга – одне з найбільших чудес, створених людиною, яке відкриває нам світ, допомагає поринути в минуле, заглянути в майбутнє.

Шлях розвитку книги був довгим і складним. “Сторінками” найдавніших книжок ставали камені, стіни печер. Згодом люди писали на глиняних табличках. Для виготовлення книжок використовували: дощечки з виїмками, заповненими воском і зробленими з ялівцю (цери), кору дерев, шкіру тварин, бамбук, папірус, шовк.

У Русі-Україні книги писали від руки в монастирях і храмах. Центром освіти і книгописання був Києво-Печерський монастир. Професія переписувача книжок була в пошані. Найчастіше матеріалом для письма була береста (тонка білосніжна кора берези) та пергамент (оброблена шкіра тварин) [18, с. 16].

Наші предки дуже любили і цінували книги. Рукописна книга стала одним із найважливіших факторів розбудови національної свідомості. Про це ми можемо довідатися із літопису “Повість минулих літ”.

“Любив Ярослав книги, читав їх часто і вдень, і вночі, і зібрав скорописців багато, і перекладали вони з грецького на слов’янське письмо. Написали книг вони велику силу, ними навчаються віруючі люди і тішаються плодами глибокої мудрості. Начебто один хтось зорав землю, а другий посіяв, а інші жнуть і споживають багату поживу, – так і тут: батько всього цього Володимир, він землю зорав і розпушив її, тобто просвітив християнство. А син його Ярослав засіяв книжними словами, а ми тепер пожинаємо книжну науку. Велика бо користь від навчання книжного” [18, с. 18].

“Велесова книга”

“Велесова книга” – одна з найдавніших пам’яток української писемності, публіцистики, історіографії (час написання – друга половина IX століття). Це – дощечки з давніми письменами. Розмір дощечок, своєрідних книжкових сторінок, – 38 на 22 см, товщина – до 1 см, круглі отвори у верхній лівій стороні призначені для з’єднання шкіряними нитками.

Написана так званою “буквицею”, варіантом протокириличної писемності. На думку Г. Гриневича, письмо “Велесової книги” є перехідною формою від складового до буквеного, бо в ньому присутні як знаки на позначення окремих звуків, так і знаки на позначення складів, а також такі, звучання яких у різних положеннях різне; більшість знаків ідентичні знакам “черт” і “різів” [6].

Інша назва пам’ятки – “Дощечки Ізенбека”. Донедавна була відома лише вузькому колу мовознавців, які не бажали сприймати її всерйоз і байдуже відмахувалися від нав’язливих запитань про неї. Але з незалежністю України ми, разом з іншими замовчуваними фактами, пізнали і цю пам’ятку нашої історії та духовної культури. Вперше в Україні “Велесова книга” була опублікована професором О. Білодідом у часописі “Дніпро” (1990 р., № 4)” [9, с. 7].

Найважливіші пам’ятки церковнослов’янської мови

У Русі-Україні в середині IX століття сформувалися передумови для виникнення літератури.

Середина IX століття (доба Аскольда) в історії країни була поворотним моментом. Київська Русь могутньою ходою виходить на історичний кін як одне з найсильніших політичних утворень, достойний контрагент Візантії, Хозарії, Халіфату, не говорячи уже про менші об’єднання типу Болгарії, Угорщини, Моравії тощо.

Перше, Аскольдове, хрещення 860 року розглядалося як безповоротний акт з усіма його наслідками. Тому в Русі за часів Аскольда було створено церковну організацію – єпархію в ранзі архієпископії або метрополії. Держава почала реалізацію широкої програми заходів на утвердження нової віри – нищення капищ і будівництво церков. Одним із таких заходів було створення канону – переклад біблійних та службових книг на давньоруську мову [5, с. 131-132].

Справді перші книги на Русі, про які нам відомо, належали до християнського канону. Це Євангеліє та Псалтир, “руськими письменами писані”, що їх Кирило бачив у Херсонесі Таврійському взимку 860-861 рр. [5, с. 134].

У 860-861 рр. Кирило відбув хозарську місію, для чого мусив здійснити мандрівку до Північної Надчорноморщини. Зиму 860-861рр. він прожив у Херсонесі Таврійському (нинішній Севастополь). І от, перебуваючи в Криму, він, за твердженням Панонської легенди, “знайшов Євангеліє і Псалтир, руськими письменами писане, і людину, що розмовляла тою мовою, і вів бесіду з нею; и силу річи приім, своєї бесіди приклади розличнаа письмена, гласна, съгласнаа, и Богу молитву творя” [8, с. 260].

Інформативне значення цього повідомлення важко переоцінити. Воно засвідчує цілий ряд таких явищ, котрі рішуче суперечать поширеним уявленням. З цього випливає, що:

- 1) Русь-Україна часів Аскольда (60-ті рр. IX ст.) була християнською країною і вже почала створювати власну церковну літературу;
- 2) переклади християнських книг на слов'янську (руську) мову були ще до моравської місії Кирила та Мефодія;
- 3) існував алфавіт, яким були написані ці книги [5, с. 121].

Глаголичні рукописи переважно надходять з Македонії. За всіма ознаками вони є безпосередніми копіями перших перекладів, тому що зберігають їх мовні особливості: зокрема, більш архаїчний характер мови порівняно з кириличними пам'ятками і велику кількість неперекладених грецьких слів. Перелічимо найважливіші глаголичні пам'ятки, серед яких – пам'ятки часів Русі-України [3, с. 41-42]:

• **Преславські настінні написи** (839–927) – найдавніші пам'ятки глаголичного письма. Вони були видані в Софії 1961 року І. Готевим. Преславські написи, а також підпис Григорія (на грецькій грамоті 982 року) – єдині точно датовані глаголичні пам'ятки.

• **Київські листки**. Збереглося 7 сторінок тексту, який написаний у 10 ст. і вважається однією з найдавніших глаголичних пам'яток. Назва пам'ятки пов'язана з Київською духовною академією, де вона була знайдена у 1874 році І. І. Срезневським, видана в 1900 році у Відні В. Ягичем. Київські листки – це уривок з католицької меси, звідси друга її назва – Київський міссал. Існує версія, що ця пам'ятка моравського походження.

• **Синайський псалтир**. За змістом і особливостями мови його відносять до кирило-мефодіївської епохи. Зберігається в монастирі Святої Катерини на горі Синай у Єгипті. Рукопис налічує 177 сторінок. Пам'ятка видана С. Север'яновим у Петербурзі в 1922 році, перевидана у 1954 році в Граці.

До глаголичних пам'яток також відносять: Зографське Євангеліє, Марійське Євангеліє, Ассеманієве (Ватиканське) Євангеліє, Боянське Євангеліє, Збірник Клоца, Синайський требник (молитвослов), Рильські листки, Охридські листки та ін.

Кириличні пам'ятки

Кириличні пам'ятки – це рукописи та написи (графіті) на могильних плитах і стінах церков. До найдавніших пам'яток належать:

• **Новгородський кодекс** (“Новгородський псалтир”) – **найстародавніша книга Русі**, яка була знайдена в 2000 році. Складається із липових дощечок із чотирма воцаними сторінками. Пам'ятка на кілька десятиліть старша від Остромирового Євангелія, яке вважалося найстародавнішою книгою Русі. Радіовуглецевий аналіз воску, зроблений в Уппсальському університеті (Швеція), показав, що з вірогідністю 84% його вік становить 1015 рік ± 35 років [19].

• **Реймське Євангеліє** (поч. XI ст.). Цю книгу привезла із собою до Франції дочка Ярослава Мудрого Анна – дружина французького короля Генріха I. – разом з багатим посагом, високою християнською мораллю та вищою, ніж у Європі тих часів, культурою 1049 або 1051 року (щодо дати їх шлюбу у вчених немає єдиної думки). Анна була письменною, на відміну від свого чоловіка французького короля Генріха I. На багатьох державних документах Франції збереглися її підписи – найдавніші зразки слов'янського письма. Французькі королі аж до 1825 року під час коронації присягали на цьому Євангелії. Зараз зберігається в Національній бібліотеці в Парижі.

• **Остромирове Євангеліє** (1056–1057) – одна з найвидатніших пам'яток старослов'янського письменства в давньоруській редакції. Книга переписана із староболгарського оригіналу в Києві дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира і складає 294 сторінки якісного пергаменту, які дійшли до нас у дуже доброму стані й гарно оформлені. Зберігається в бібліотеці імені Салтикова-Щедрина в Санкт-Петербурзі.

• **Пересопницьке Євангеліє**. Видатна пам'ятка українського відродження XVI ст. (1561 р.). Рукопис має 960 сторінок. Написане Євангеліє в Пересопницькому монастирі (тепер Рівненський район Рівненської обл.) на пергаменті правильним уставом, великими каліграфічними літерами з дотриманням товстих і волосних ліній. Дослідники відзначають орнаментальність цього почерку й різноманітність накреслення літер. Основний мотив орнаменту – рослинний: пагони із спіралью закрученими листками й квітами лотоса, ірису та інших рослин. По кутах – амури. У рукописі дуже багато заставок з традиційним для слов'ян плетивом. Палітурки дубові, колись були обтягнені зеленим оксамитом.

Після проголошення України незалежною державою раз на чотири роки новообраний Президент присягає на вірність народові України, тримаючи правицю на Пересопницькому Євангелії. Поряд з цією духовною святинею кладуть Акт проголошення незалежності й

Конституцію України. Відрадно, що зараз в Україні зроблено кілька копій цієї пам'ятки, яку можна придбати в книжкових магазинах для власної бібліотеки.

З погляду сучасності Пересопницьке Євангеліє – неоціненна пам'ятка історії українського народу, його мови, яка чекає нових дослідників [16, с. 78-79].

Пам'ятки української редакції

До пам'яток української редакції належать **перекладна і оригінальна література**, а також **літописи**.

У Київській Русі книжки, які прийшли з південнослов'янських земель, написані давньоцерковнослов'янською мовою, – переписувалися; грецькі ж – перекладалися. Як стверджує в “Історії української літератури” академік М. Возняк, перекладна література користувалася більшою популярністю, ніж оригінальна й переписна. Але розуміння самого перекладу дуже відрізняється від сучасного. Перекладач міг змінювати твір відповідно до своїх уподобань. До перекладачів належали не лише ченці, священники, єпископи, але й князі та княгині. За свідченням літописця, князь Ярослав Мудрий зібрав багато писарів і з ними перекладав книжки з грецької на слов'янську [3, с. 50-51].

Перекладна література

До перекладної літератури належать найбільш вагомі та найстаріші два “**Збірники Святослава**”, переписані у 1073 і 1076 році для чернігівського князя Святослава. Вони містили: фрагменти Святого Письма, деякі історичні відомості. Збірник 1073 року зберігається у Московській патріаршій бібліотеці, а збірник 1076 року – в Публічній бібліотеці в Санкт-Петербурзі. Давніший збірник оздоблений чудовими мініатюрами, на одній з яких зображено князя Святослава з позолоченою книгою в руках. Збірник 1076 року простіший і за мовою, і за змістом. Складається зі статей повчально-релігійного змісту.

Оригінальна література

Хоча перекладних творів в XI–XII ст. в Русі було багато, проте важливе місце належить пам'яткам українського письменства. До нашого часу не дійшли пам'ятки оригінальної літератури з X ст.; з XI ст. дійшло близько 30 рукописів, а з XII ст. – близько 65-ти. Через татарський погром ці твори збереглися лише в копіях XV–XVI ст. [3, с. 52].

“**Слово про закон і благодать**” митрополита Іларіона. Твір першого Київського митрополита-українця. За жанром це панегірик – похвальне слово київським князям Володимирі Святославовичу і його сину Ярославу Мудрому.

“**Повчання дітям**” Володимира Мономаха – це заповіт-повчання батька своїм дітям. Повчання складається з 3 частин. I частина – релігійні правила, II частина – звернення до дітей, а III – життєпис самого автора.

Подаємо уривок з першої частини: “Велика розумом людина, та не може осягнути вона всіх чудес землі. Дивіться, як усе мудро влаштовано в світі: як небо влаштовано, або як сонце, або як місяць, або як зірки, і тьма, і світло, і земля як на водах покладена. Господи, завдяки волі твоїй!

А ось цитата з II частини: “Ніколи не майте гордощів у своєму серці і в розумі, а кажіть: сьогодні живий, а завтра помру; смертні ми. Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів.

Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий чи знатний, чи посол; якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть їжею і питвом, бо він, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною. Хворого навідайте, покійника проведіть в останню дорогу, бо всі ми смертні. Не проминіть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте” [12].

Але про жоден твір давньої української літератури не написано стільки, як про “**Слово о полку Ігоревім**”. Пам'ятка знайдена в Спаському монастирі Ярославля в списку XV ст. На щастя, рукопис тут же скопіювали, бо оригінал згорів 1812 року в пожежі у Москві. Це єдиний твір такого жанру серед давніх пам'яток. Дата його написання – 1187 рік, як приблизно називають учені. За своєю красою, самобутністю й впливом на всю українську (і не лише) літературу “Слово” не має собі рівних.

Літописи

Разом з церковною літературою в Русі у середині IX ст. почала формуватися й література світська. Зокрема, саме на цей час припадають початки літописання, що становить собою унікальне явище в історії світового письменства. Жодна інша країна Європи (за винятком Візантії) не має такої багатой і розвиненої історіографії. Літописання утвердилося з того часу, коли Київ став столицею великої держави, тобто, з другої половини IX ст. Активна зовнішня політика, сміливі походи, організовані Аскольдом, корінні зміни у сфері духовного життя – все це вимагало, з одного боку, ідеологічного обґрунтування, а з другого – фіксації для пам'яті наступних поколінь.

Відкриття “Літопису Аскольда” вважається одним з найвидатніших досягнень історичної науки нашого часу [4]. У 1964 р. Б. О. Рибаків пощастило виявити у тексті Никонівського літопису (обширна компіляція XVI ст., у якій використано величезну кількість давніх джерел, у тому числі таких, які не були відомі раніше, низку уривків, які він вважав фрагментами хроніки, започаткованої близько 865-866 рр., тобто за часів правління Аскольда. Реконструйований текст у перекладі на сучасну українську літературну мову опублікований 1988 року в журналі “Київ” (№ 2).

Найбільша збірка літописів, яка дійшла до нас у п’яти списках, починаючи з XVI ст., – “Іпатіївський літопис”. Найдревнішу частину літопису, яка розповідає про події до 1113 року, опрацював чернець Нестор і дав їй назву “Повість минулих літ, звідки пішла Руська земля”.

У XII ст. в Києві постав “Київський літопис”, який становить другу частину Іпатіївського збірника. До нього ввійшло багато різних уривків з інших літописів. Описує події до 1200 року – боротьбу Русі з половцями, міжусобні війни. Тут вперше з’явилося слово “Україна” на позначення території, заселеної українцями (1187 рік).

Галицько-Волинський літопис – третя частина Іпатіївського збірника. Головне джерело вивчення історії західноукраїнських земель. Як і попередні частини “Іпатіївського літопису”, містить заклик до єдності й припинення міжусобиць.

До “Іпатіївського літопису” входив також **Чернігівський літописний звід**, запозичення з якого знаходимо у творах XII ст. [3, с. 54].

Книги в Русі писалися півуставом, а іноді й уставом. Скоропис використовувався дуже рідко. У рукописах до 18 століття переважало злите письмо для економії місця, бо пергамент був дорогим. І лише з виникненням книгодрукування з’являється окреме написання слів. “Роздільне письмо” вперше застосував Іван Федоров спочатку в “Апостоли” (1564), а згодом і в “Букварі” (1574) [11, с. 54]. Стародавні літописці використовували також такий вид старовинного письма як в’яз у заголовках рукописів, фресках та виробках із металу для декорації та економії місця. Друкування книг витіснило переписування в Україні лише у другій половині XIX ст.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень з означеної проблеми. Вивчення в розділі “Письмо в історичному аспекті” теми “Початки книжності в Русі-Україні” поглибить знання студентів про агістранта і на українських землях, сприятиме здійсненню національного виховання. Матеріал про рукописні книги можна використовувати як на лекціях, практичних і семінарських заняттях, для самостійної та індивідуальної роботи (написання рефератів тощо), так і в науковій роботі студентських гуртків та проблемних груп.

Ця інформація пригодиться також учителям початкових класів для уроків української мови, літературного читання, українознавства (предмета за вибором) та позакласної роботи з молодшими школярами в процесі відзначення таких свят, як День української писемності та мови (9 листопада), Міжнародний день дитячої книги (2 квітня) та День слов’янської писемності та культури (24 травня).

Висвітлення питання “Становлення українського рукописного шрифту” буде предметом наступного дослідження.

Використана література :

1. Адаптивне навчання студентів професії вчителя: теорія і практика : монографія / В. І. Бондар, І. М. Шапошнікова, Т. Л. Опалюк, Т. Й. Франчук ; за заг. ред. В. І. Бондаря. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 308 с.
2. Андрусишин Б. І., Гуз А. М. Пам’ятки історії держави і права України. Київська Русь. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 62 с.
3. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. Церковнослов’янська мова : підручник зі словником. Київ : Криниця, 2000. 334 с.
4. Брайчевський М. Літопис Аскольда. Київ : Український центр духовної культури, 2001. 128 с.
5. Брайчевський М. Походження слов’янської писемності. Київ : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. 154 с.
6. Гриневиц Г. Праславянская письменность. Результаты дешифровки / Энциклопедия Русской Мысли: Русское Физическое Общество. Москва : Общ. Польза, 1993. Т. 1. 328 с. URL: <http://www.kladina.parod.ru/grinevich/frames> (дата звернення: 21.05.2019).
7. Закон України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Закон_України_Про_забезпечення_функціонування_української_мови_як_державної (дата звернення: 21.05.2019).
8. Лавров П. Кирило та Мефодій у давньослов’янському письменстві. Київ, 1928. 263 с.
9. Лозко Г. С. Велесова книга – Волховник. Наукове текстологічне дослідження, переклад на сучасну

українську мову, релігієзнавчий коментар, публікація архівних матеріалів та оригінальних текстів Ю. Миролюбова, укладання словника на 8,5 тис. слів, покажчики, бібліографія, ілюстрації. Вінниця: Континент-Прим, 2007. 516 с.

10. Матвієнко О. В. Інноваційна діяльність в освіті як фактор підвищення її якості та ефективності / Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2017. Том 15. Випуск 58. С. 80-84.

11. Одинцова Г., Кодлюк Я. Цікаве мовознавство в початковій школі : посібник для вчителя початкових класів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2013. 208 с.

12. Повчання Володимира Мономаха дітям / у кн. "Повість минулих літ". Київ : Веселка, 1989. 222 с.

13. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підручник. 2-ге вид., випр. Київ : Наша культура і наука, 2007. 496 с. : іл.

14. Чабайовська М. І. Методика навчання письма: освітня програма навчальної дисципліни підготовки бакалаврів (галузь знань – 01 Освіта, спеціальність – 013 Початкова освіта). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 30 с.

15. Чабайовська М. І. Про українознавчу функцію змісту дисципліни "Каліграфія з методикою навчання в початковій школі". *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання*. Вип. 18 : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 185-196.

16. Чабайовська М. І. Розвиток писемності на українських землях : у кн. "Навчання письма у сучасній початковій школі" : навч. посібн. Для вчителів поч. кл., викладачів і студентів ВПНЗ I-IV рівнів акредитації / Н. М. Боднар, О. Ю. Прищепа, В. А. Трунова, І. В. Цєпова, М. І. Чабайовська ; за наук. агі. В. А. Трунної. Х. : Вид-во "Ранок", 2017. 464 с.

17. Чабайовська М. І. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання письма // Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В. М.]. Вип. 24 (1-2018). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 382-388 (404 с.).

18. Чабайовська М. І., Омельченко Н. М., Синільник В. В. Я люблю Україну: інтегрований посібник-зошит для учнів 3 класу. Тернопіль : Астон, 2016. 108 с.

19. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Новгородський_кодекс (дата звернення: 21.05.2019).

20. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Остромирове_Євангеліє (дата звернення: 21.05.2019).

References :

1. Adaptivne navchannia studentiv profesii vchytelia: teoriia i praktyka : monohrafiia / V. I. Bondar, I. M. Shaposhnikova, T. L. Opaliuk, T. Y. Franchuk ; za zah. Red. V. I. Bondaria. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2018. 308 s.

2. Andrusyshyn V. I., Huz A. M. Pamiatky istorii derzhavy i prava Ukrainy. Kyivska Rus. Kyiv : Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2003. 62 s.

3. Bilenka-Svystovych L. V., Rybak N. R. Tserkovnoslovianska mova : pidruchnyk zi slovnykom. Kyiv : Krynytsia, 2000. 334 s.

4. Braichevskiy M. Litopys Askolda. Kyiv : Urainskyi tsentr dukhovnoi kultury, 2001. 128 s.

5. Braichevskiy M. Pokhodzhennia slovianskoi pysemnosti. Kyiv : Vyd. Dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2007. 154 s.

6. Grinevich G. Praslavianskaya pismennost. Rezultaty deshifrovki / Encyklopediya Russkoj Mysli: Russkoe Fizicheskoe Obshestvo. Moskva : Obsh. Polza, 1993. T. 1. 328 s. URL: <http://www.kladina.pard.ri/gginevish/frames> (data zvernennya: 21.05.2019).

7. Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi". URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Zakon_Ukrainy_'Pro_zabezpechennia_funktsionuvannia_ukrainskoi_movy_yak_derzhavnoi (data zvernennia: 21.05.2019).

8. Lavrov P. Kyrylo ta Mefodii u davnoslovianskomu pysmenstvi. Kyiv, 1928. 263 s.

9. Lozko H. S. Velesova knyha – Volkhovnyk. Naukove tekstolohiche doslidzhennia, pereklad na suchasnu ukrainsku movu, relihiieznavchyi komentar, publikatsiia arkhivnykh materialiv ta oryhinalnykh tekstiv Yu. Myroliubova, ukladannia slovnyka na 8,5 tys. Sliv, pokazhchyky, bibliohrafiia, iliustratsii. Vinnytsia: Kontynent-Prym, 2007. 516 s.

10. Matviienko O. V. Innovatsiina diialnist v osviti yak faktor pidvyshchennia yii yakosti ta efektyvnosti / Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity: naukovy zapysky Rivenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. Rivne : RDHU, 2017. Tom 15. Vypusk 58. S. 80-84.

11. Odyntsova H., Kodliuk Ya. Tsikave movoznavstvo v pochatkovii shkoli : posibnyk dlia vchytelia pochatkovykh klasiv. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 2013. 208 s.

12. Povchannia Volodymyra Monomakha ditiam / u kn. "Povist mynulykh lit". Kyiv : Veselka, 1989. 222 s.

13. Tymoshyk M. S. Istoriia vydavnychoi spravy : pidruchnyk. 2-he vyd., vypr. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2007. 496 s. : il.

14. Chabaiovska M. I. Metodyka navchannia pysma: osvitiina prohrama navchalnoi dystsypliny pidhotovky bakalavriv (haluz znan – 01 Osvita, spetsialnist – 013 Pochatkova osvita). Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2019. 30 s.

15. Chabaiovska M. I. Pro ukrainoznavchu funktsiiu zmistu dystsypliny "Kalihrafiia z metodykoiu navchannia v pochatkovii shkoli". Naukovy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 17. Teoriia i praktyka navchannia ta

- vykhovannia. Vyp. 18 : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : Vyd.-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2011. S. 185-196.
16. Chabaiovska M. I. Rozvytok pysemnosti na ukrainskykh zemliakh : u kn. "Navchannia pysma u suchasni pochatkovii shkoli" : navch. Posibn. Dlia vchyteliv poch. Kl., vykladachiv i studentiv VPNZ I-IV rivniv akredytatsii / N. M. Bodnar, O. Yu. Pryshchepa, V. A. Trunova, I. V. Tsepova, M. I. Chabaiovska ; za nauk. Red. V. A. Trunovoi. Kh. : Vyd.-vo "Ranok", 2017. 464 s.
 17. Chabaiovska M. I. Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly do navchannia pysma // Pedagogichna osvita: teoriia i praktyka : zbirnyk naukovykh prats / Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka; Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy [hol. Red. Labunets V. M.]. – Vyp. 24 (1-2018). – Ch. 2. – Kamianets-Podilskyi, 2018. – S. 382–388 (404 s.).
 18. Chabaiovska M. I., Omelchenko N. M., Synilnyk V. V. Ya liubliu Ukrainu: intehrovanyi posibnyk-zoshyt dlia uchniv 3 klasu. Ternopil : Aston, 2016. 108 s.
 19. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Novhorodskyi_kodeks (data zvernennia: 21.05.2019).
 20. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Ostromyrove_Yevanheliie (data zvernennia: 21.05.2019).

Чабайовская М. И. О рукописном книгоиздании на Руси-Украине.

Актуальность отмеченной проблемы определяется тем, что в условиях реформирования украинской школы перед педагогическими высшими учебными заведениями выдвигаются требования относительно совершенствования системы подготовки будущих учителей начальных классов в целом и в изучении письма в частности.

Исследование книгоиздания на Руси-Украине становится также актуальным в контексте принятия Закона Украины "О функционировании украинского языка как государственного" (2019 год). Реализация данного Закона будет содействовать развитию украинского книгоиздания.

Изучен вопрос о важнейших источниках церковнославянского языка и летописях в украинской редакции (переводная и оригинальная литература и летописи).

Поданы методические рекомендации относительно проработки названной темы в педагогических ВУЗ в процессе изучения курса "Методика изучения письма" и в начальной школе.

Ключевые слова: педагогические высшие учебные заведения, подготовка будущих учителей начальной школы, методика изучения письма, рукописное книготворение на Руси-Украине, источники церковнославянского языка, кириллические летописи времен Руси-Украины, летописи в украинской редакции.

Chabayovska Maria. About handwritten book making in Rus-Ukraine.

The urgency of this problem is determined by the fact that in the conditions of the reform of the Ukrainian school the pedagogical institutions of higher education are required to improve the system of training future teachers of elementary school as a whole and to study the writing in particular.

The study of book-making in Rus-Ukraine is also relevant in the context of the adoption of the Law of Ukraine "On the Functioning of the Ukrainian Language as a State" (2019). The implementation of this Law will contribute to the development of Ukrainian culture, including Ukrainian publishing.

It is stated that scientific researches of the Church Slavonic language and literary monuments began with the period of the Slavic national revival (the end of the 18th – the beginning of the nineteenth century). In separate works the problem of influence of literary activity of Cyril and Methodius on the development of Old books. However, it requires a more detailed study of the issue of book-making and the most important monuments of the Rus-Ukraine era.

It is indicated that the first books in Rus, known to us, belonged to the Christian canon. This is the Gospel and the Psalter, written in Rus scriptures, which they saw in the Chersonesos in Tavria in the winter of 860-861. It follows from this that Rus from the time of Askold (60s of the IX century) was a Christian country and has already begun to create its own church literature: translations of Christian books into Slavic (Rus) language were still prior to the Moravian mission of Cyril and Methodius: There was an alphabet that was written in these books.

The issue of the most important monuments of the Church Slavonic language, Cyrillic monuments of the Rus-Ukraine period and the monuments of the Ukrainian editors (translated and original literature and chronicles) were studied.

The methodical recommendations for studying the topic in pedagogical institutions of higher education in the process of mastering the course "Method of writing" and in elementary school are given.

Keywords: pedagogical institutions of higher education, preparation of future teachers of elementary school, methods of teaching writing, content of education, handwritten book creation, Rus-Ukraine, the Gospel and Psalter, monuments of the Church Slavonic language, Ukrainian editorial board.